

VÜS'AT O. BENER'İN "İHLAMUR AĞACI" OYUNUNA EDİM BİLİMSEL BİR YAKLAŞIM

A Pragmatic Approach to Vüs'at O. Bener's Play "İhlamur Ağacı"

Caner SOLAK*

Öz

Bu çalışmada Vüs'at O. Bener'in İhlamur Ağacı adlı oyunu genel edim bilim ilkelerine göre incelenmiştir. Başarılı bir iletişimin genel kaidelerini ortaya koyan edim bilimden edebiyat eleştirisinde nasıl faydalanabileceğimiz araştırılmıştır. Edim bilim, teorisini konuşma dili üzerine kurar. Tiyatro metinleri de diyaloga dayalı olmaları açısından diğer edebi türlere göre konuşma diline ve bu dilin özelliklerine daha yakındırlar. Günlük dil kullanımlarını inceleyen edim bilim bu sebeple tiyatro oyunlarını okumak için etkili bir araçtır. Oyunun başlıca izleği olan aile içi iletişimsizlik, başarısız söz edimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vüs'at O. Bener, İhlamur Ağacı, edimbilim

Abstract

In this study Vüs'at O. Bener's play "İhlamur Ağacı" is examined according to the principles of general pragmatics. We researched how to use pragmatics, which presents general rules of a useful communications. In literary criticism. Pragmatics is based on spoken language. As theatrical texts are based on dialogues, they are closer to spoken language and its features than other literary genres. Thus, pragmatics examining daily language usage is an efficient tool for reading plays. Miscommunication in family, which is the main subject of the play is emerges as a result of ineffective speech acts.

Key Words: Vüs'at O. Bener, İhlamur Ağacı, pragmatics

GİRİŞ

Söz edimleri kuramı John L. Austin'in 1955 yılında Harvard Üniversitesinde verdiği derslere dayanan "How to Do Things with Words" adlı eseri ile başlatılır. Bu eserde, dil felsefesi üzerine düşünen eskiçağ filozoflarının dil-dünya ilişkisini ele alan betimlemeci çalışmalarının aksine "dile özne ucundan bakan yaklaşımı(n)" hâkim

* Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, caner.solak@atauni.edu.tr

¹ Austin, John L., *Söylemek ve Yapmak*, İstanbul: Metis Yayınları, 2009.

olduğunu görürüz.² Söz edimin başlıca teorisyenleri olarak görebileceğimiz John L. Austin ve öğrencisi John R. Searle'e göre konuşmak yalnızca kelimeler vasıtasıyla dünyayı anlamlandırmak değil, aynı zamanda belli kurallar çerçevesinde bir eylem gerçekleştirmektir.

Walter Ong, matbaa kültürüne bağlı insanların "...kelimelerin her şeyden önce sözlü olduklarını, birer olay olduklarını ve dolayısıyla 'güçlü' olduklarını unut(tuklarını)" belirtir.³ Bu güç, söylenme anıyla, söylendiği ortamla pekişir, değilse ortada kalır. "Sözün ne odak noktası, ne bir izi (yazıya bağımlılığı sergileyen görsel bir benzetme), ne de ağızdan çıkmasıyla vardığı yer arasında elle tutulur bir yörüngesi vardır."⁴ Bu belirsizliği giderme, yörüngesini belli etmeyle olur. İşte o zaman sözün eskilerin diliyle 'büyülü', şimdi ise 'edimsel' olarak ifade edilen bir güce sahip olduğu düşünülür.

Başarılı bir iletişim sırasında yalnızca dilbilgisel açıdan doğru ve anlamlı cümleler kurmayız. Kurduğumuz cümleler aracılığı ile çeşitli eylemler de gerçekleştiririz. Sözün ağızımızdan çıkması ile sözlerimize koşturulan ya da olmayan bir eylem alanı oluşturmuş oluruz. Bu eylem alanının içinde; emirler, taahhütler, anlaşmalar, ikna girişimleri, örtük anlatımlar, ricalar, özürler, teşekkürler, teselliler... gibi yapılar bulunur.⁵ Sözün etkili kullanımına verilebilecek en etkili ve çarpıcı örnek, evlilik törenlerinde söylenen "evet" kabul edilebilir.

Searle göre, "konuşan kişi bir şey söyleyip, söylediği bu şeyle bir şeyi kastediyor ve dinleyen kişiye söylediği şeyi iletmeye çalışıyorsa, başarılı olması kaydıyla, bir edimsöz gerçekleştirir."⁶ Ancak konuşan kişinin sözlerinin başarılı bir edimsöz olabilmesi için gerekli bazı şartlar bulunmaktadır. Öncelikle uygun kişilerin uygun ortamda doğru ve eksiksiz bir şekilde konuşmaları gerekir. Ayrıca taraflar konuşmanın içerdiği duygu, düşünce ve yönelimlere sahip olup sonunda buna göre hareket etmelidirler. Konuşmanın her iki tarafının da bu ilkelerin hiçbirini ihlal etmemesi elzemdir.⁷

Edimbilime göre sözün üç işlevi bulunmaktadır. "(...) düzsöz doğru bir tümce üretimidir. «Edimsöz» konuşucunun sözü ile sözün içerdiği eylemin aynı anda gerçekleşmesidir. «Etkisöz» konuşucunun niyetine bağlı olarak, alıcı üzerinde etki yapmaya yönelik edimdir."⁸ Düzsözü ağızımızdan çıkan kurallı ve anlamlı her cümle olarak düşünebiliriz. Edimsöz ise iletişim ortamında bir şey söylerken

² Aysever, R. L., "Derrida ve Söz Edimleri Kuramı" *Cogito*, S: 47-48, 2006, s. 287-288., Aysever, R. L., "Dil Felsefesi, Söz Edimleri Kuramı ve John R. Searle" *Söz Edimleri*, (Çev: R. L. Aysever), Ankara: Ayraç Yayınları, 2000, s. 10-12.

³ Ong, Walter, *Sözlü ve Yazılı Kültür -Sözün Teknolojileşmesi-*, İstanbul: Metis Yayınları, 2010, s. 48.

⁴ *a.g.e.*, s.46.

⁵ Searle, John. R., *Zihin Dil Toplum*, (Çev: Alaattin Tural), İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006, s. 169-173.

⁶ *a.g.e.*, s. 157.

⁷ Aysever, R. L., "Dil Felsefesi, Söz Edimleri Kuramı ve John R. Searle" *Söz Edimleri*, (Çev: R.L. Aysever), Ankara: Ayraç Yayınları, 2000, s. 14-16

⁸ Kıran, Ayşe ve Zeynel Kıran, *Dilbilime Giriş*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2006, s. 223.

gerçekleştirdiklerimizdir. Buna örnek olarak "Benimle evlenir misin?" sorusunu alabiliriz. Soru hem içeriğiyle hem de kendisine verilmesi muhtemel cevaplarla birçok eyleme kaynaklık etmektedir. Etkisöz edimi ise, iletişim ortamında söylediği düzsöz ile bir edimsöz meydana getiren kişinin farkında olarak ya da olmayarak karşıdakinin duygu, düşünce veya eylemlerini yönlendirmesidir. Bir polisin suçluya sarf ettiği "Silahımı yere at!" emri, suçluya silahını bırakmadığı takdirde yaşayacaklarını hatırlatan ve ona göre tercih yapmasını sağlayan bir yönlendiricidir. Bu da sözün eylem gücünün bir başka yönüdür.⁹

Edimbilimin nasıl iletişim kurduğumuz üzerine geliştirdiği teorilerden edebiyat eleştirisinde hangi şekilde yararlanabileceğimiz konusunda Ünsal Özünlü ve Akşit Göktürk'ün fikirleri de yol göstericidir.¹⁰

Edimbilim, teorisini konuşma dili üzerine kurar. Tiyatro metinleri de diyaloga dayalı olmaları açısından diğer edebi türlere göre konuşma diline ve bu dilin özelliklerine daha yatkındırlar. Günlük dil kullanımlarını inceleyen edimbilim bu sebeple tiyatro oyunlarını okumak için etkili bir araçtır. Özünlü'ye göre "(...) tiyatro dilinin incelenmesinde konuşma dili göz önüne alınmadığı için, yazı diliyle konuşma dilini ayıran özellikler hep bir yana itilmiştir."¹¹

Akşit Göktürk ise "hiç kuşkusuz, bir metin enikonu bir tümceler dizisi olmadığı gibi, bir söz-eylemler dizisi de değildir. Önemli olan, tek tek söz-eylemler ötesinde, metnin geniş kapsamlı bir dil edimi olarak örgütlenişidir. İşte, temelde tümceye bağlı söz-eylem kuramı, ancak bu düzeyde yazıbilimin metin çözümlemelerine yardımcı olabilir."¹² demektedir.

Öyleyse edimbilimin bize sunduğu tümce düzeyindeki verileri birleştirerek bütüncül bir bakış açısı ile sözlerin eylem güçlerinden yazarın nasıl ve hangi amaçla faydalandığını tespit etmeye çalışabiliriz. Tiyatro sanatında vakanın kuruluşu; kahramanların birbirlerine söyledikleri sözler ile gerçekleştiğinden, kahramanların tüm konuşmalarını bir bütün halinde düşündüğümüzde bu ifadelerin meydana getirdiği etkisözün eserin olay örgüsünü ve temel izleklerini oluşturduğunu görürüz. Tanpınar

⁹ Söz edim kuramı hakkında daha detaylı bilgi için bkz: Elyıldırım, Selma, "Söz Eylem Kuramı: Austin ve Searle" *Civilacademy*, S:13, 2007, s. 65-80., Aysever, R. L., "Derrida ve Söz Edimleri Kuramı" *Cogito*, 2006, s. 287-333. Köker, Eser, *Kitapta Kurutulmuş Çiçekler ya da Sözlü Kültür Üzerine Düşünceler*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2005, s. 83-93., Searle, John, R., *Söylemek ve Anlatmaya Çalışmak*, (Çev: R. L. Aysever), Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2011. Çakır, Abdülhamit, *Söylem Analizi -Ne Demek İstiyorsun?-*, Konya: Palet Yayınları, 2014, s. 34-43., Altınörs, Atakan, *Anlam Doğrulama ve Edimsellik*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.

¹⁰ Edimbilimin ilkelerinden edebiyat eleştirisinde nasıl faydalanabileceğimiz üzerine düşünen iki çalışma için bkz: Alpaslan, Evren, "Onat Kutlar'ın 'Çevirmen' Adlı Denemesinin Edimbilimsel Bakış Açısıyla İncelenmesi", *Türkbilig*, S:12, 2006, s. 64-75., Akşehirli, Soner, "Söz Edimleri Kuramı Açısından Kurgusal Anlatı Metinlerinde Söz Aktarımı", *Turkish Studies*, S: 6/2, 2011, s. 143-162.

¹¹ Özünlü, Ünsal, *Edebiyatta Dil Kullanımları*, İstanbul: Multilingual Yayıncılık, 2001, s.68.

¹² Göktürk, Akşit, *Okuma Uğraşı*, İstanbul: Yky, 2010, s. 42.

da, tiyatroyu böyle tanımlar: . “Tiyatro, şiirden sonra söze en çok kıymet veren (...) ekoldür; vak’anın söz haline gelmiş şeklidir.”¹³

İncelememize konu olacak eser de Vüs’at O. Bener’in *Ihlamur Ağacı* oyunudur. Eserde başlıca izlek olan aile içi iletişimsizlik, başarısız söz edimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Aynı ev içerisinde yaşayan, aynı dili konuşan aile fertlerinin birbirlerini adeta kronik bir şekilde sezemeyip, anlayamamalarında dili kullanım biçimlerinin büyük rolü vardır.

Ihlamur Ağacı

Vüs’at O. Bener, *Ihlamur Ağacı* oyunu için “(...) oyunu, dış aksiyondan çok, iç aksiyon üzerine kurdum. Oyun kişilerini dış dünyadan soyutlayıp, iç dünyalarını yansıtarak sahneye getirdim”¹⁴ demektedir. Oyun, tek mekânda Anne, Baba, Oğul ve Gelin’in bir arada yaşadığı bir evde geçer. Oyunda bir ailenin bir gün boyunca yaşadıkları anlatılır. Aile fertleri arasındaki uzun konuşmalar, sonuçsuz tartışmalar ve başarısız uzlaşma çabaları yazarın oyununu üzerine kurduğunu söylediği iç aksiyonu meydana getirir.

Oyunun başlangıç durumu ile bitişi arasında, Baba’nın evden ayrılma kararı verip bunu uygulaması dışında başarıyla gerçekleştirilen ikinci bir eylem bulamayız. (Bu durum oyunda öyle bir hal alır ki, elma yemek isteyen oğul bıçağın elmayı kesmemesi üzerine bunu dahi gerçekleştiremez. Ya da ağlamaya çalışan babanın gözyaşları akmaz, şarkı söylemeye çalışır, ciğerlerini şişirir, ağzını açar ama bir ses çıkmaz...) Bu sebeple eserin olay örgüsü yerine oyun kahramanları olan Ana, Baba, Oğul ve Gelin’in öykü içindeki temel rollerinin anlatıldığı bir giriş, eseri anlamak için daha faydalı olacaktır.

Oyunda bir başkahraman bulunmamaktadır. Etkinliği birbirine eşit olan kahramanlardan Ana’nın kişilik özelliklerine de uygun olarak, daha geri planda kaldığı söylenilebilir. Ana, karşılıklı uzun konuşmalar üzerine kurulu oyunda konuşanları dinleyen, nadiren kendi görüşlerini dile getiren, bilhassa oğluna karşı itaatkâr yapıda bir kahraman olarak çizilir. Ana’nın aile içindeki sessizliğinden ve etkisizliğinden doğan boşluğu Oğul’un hiddeti, saldırganlığı ve yönlendiriciliği doldurur.

Oğul, evin reisi konumundadır. Oyunun ilk repliğinden itibaren aslen öz babası olmayan Baba’ya karşı düşmanca hisler beslediği anlaşılır. Gelin’e ise, evlilikte üzerine düşen görevleri yerine getirmediğini düşündüğü için kızmaktadır. Oğul’un Anne’yle olan ilişkisi ise tek taraflı bir özveri üzerine kuruludur. Oğul’un Anne’yi ‘üvey’ Baba ile evlendiği için suçladığı görülür.

Küçük kızını genç yaşta kaybeden Baba ise, oyun boyunca “anlaşılmak, acınmak ve sesini duyurmak” için çeşitli girişimlerde bulunur. Başarısız olunca da istenmediği evden ayrılmayı seçer. Baba’nın gerek sürekli ölen kızından bahsetmesi, gerekse salt

¹³ Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Dersleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları 2013, s. 134.

¹⁴ Bener, Vüs’at O., “Ihlamur Ağacı Üzerine Söyleşi”(söyleşiyi yapan: Cengiz Korucu), *Vüs’at O. Bener -Bir Tuhaf Yalvaç-*, İstanbul: Norgunk Yayınları, 2004, s. 161.

varlığı Oğul için dayanılmaz bir hal almıştır. Baba ile Oğul arasında "konuşmalara sinen gizli kuşku ve tutkulu öfke iç gerilim yaratır."¹⁵ Baba ayrıca oyun içerisinde plânladığı eylemi gerçekleştiren ve belli bir dönüşüm geçiren tek kahramandır. Baba'nın dönüşüm geçirmesi, söylediklerini yapma iradesine sahip olmasıyla paraleldir. Diğer kahramanlar ise sözlerini bir türlü edimsöze dönüştür(e)mezler.

Gelin de Baba gibi Ana ile Oğul ikilisinin arasına sonradan katılan bir yabancıdır. Oğul Baba'yla olduğu gibi Gelin'le de anlaşamaz. Gelin'in sığınacak bir liman arayışı ile başladığı evlilik oyunu onu her geçen gün boğan bir hal almaktadır.

Oyundaki Başarısız Söz Edimleri

Tiyatro oyunlarının vazgeçilmez öğelerinin başında çatışmalar bulunur. "Olay dizisini geliştiren herhangi bir maddi ya da ruhsal karışıklık, engeller, geciktirmeler, tartışmalar çatışma kapsamına girer."¹⁶ Ancak bazı çatışmaların olay dizisini bir noktadan alıp amaçlanan hedefe götürmek yerine oyunda sürekli bir yolda olma hali yarattığı görülür. İç aksiyona dayalı bir oyun olan *İhlamur Ağacı*'nda kahramanların bir sonuca varmayan konuşmaları başarısız söz edimleri meydana getirirler. Kahramanların sarf ettikleri bu etkisiz söz edimleri oyunda bir durağanlık yaratır. Çözümsüz tartışmalar, gerçekleştirilemeyen arzular, kahramanların hayatlarındaki kördüğümü oyunun içyapısına da yansır.

Özdemir Nutku, olay dizisinde oyun kişinin ya da olayın durumunu değiştirmeyen bu durağanlığa ve çatışma haline 'dural çatışma' adını verir. "Başladığı yerde biten bir konuşma, yani aksiyonu ilerletmeyen herhangi bir ilişki dural çatışma kapsamına girer. Konuşma başladığında baştaki amaç bir sonuca ulaşmamışsa, bir duygu değişimi ya da düşünce değişimi olmamışsa o da bu çatışmanın sınırları içinde kalır."¹⁷ Bu durumu bu oyun içerisinde sık sık görmek mümkündür.

Kahramanların etkisiz söz edimlerine örnek olarak: "*Ana*- Peki olur. *Oğul*- Ne demek? 'peki olur'. *Ana*- Bir şey demek değil. *Oğul*- Bir şey demek değilse, niçin söylüyorsun anne? (...)"¹⁸ ifadelerini gösterebiliriz.

Örnekte olduğu gibi oyun içerisinde hiçbir hükmü olmayan yalnızca söylenmek için söylenen birçok ifade bulunmaktadır.

"*Oğul*- Gelinim, gelinim deyip durma, sinirim bozuluyor. *Baba*- Ne diyeyim peki. *Oğul*- Sus otur! Başım çatlıyor zaten. (Susuş)"¹⁹ Bir edimsözün geçerli olması için bizi dinleyen kişinin söylediğimiz şeyi kavraması yeterlidir. Oğul'un söylediğini anlamak ve ona göre davranmak isteyen babaya, tutarsız bir istekte bulunan oğul, kendini üste çıkaran bir emir cümlesi ile karşılık verir.

¹⁵ Şener, Sevda, "İhlamur Ağacı", *Vüs'at O. Bener -Bir Tuhaf Yalvaç-*, İstanbul: Norgunk Yayınları, 2004, s. 88.

¹⁶ Nutku, Özdemir, *Dram Sanatı*, İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2001, s. 172.

¹⁷ *a.g.e.*, s. 173.

¹⁸ Bener, Vüs'at O., *İhlamur Ağacı İpin Ucu*, İstanbul: Yky, 2004, s. 14.

¹⁹ *a.g.e.*, s. 17.

Bir başka örnekte ise;

“*Baba-* (...) gördünüz mü siz o filmi? *Gelin-* (Gülümser) Görmedim. *Baba-* Gördünüzse anlatmayayım. *Gelin-* Gördüm.”²⁰ Gelinin bu yanıtı üzerine Baba büyük bir hevesle filmi anlatmaya başlar. Gelinin “görmedim” ya da “gördüm” ifadelerinin baba üzerinde söz edimsel güçleri bulunmamaktadır.

Oyunun “Tablo 1” adlı bölümünde Oğul Baba’ya, Gelin’in ölen babası mevzuunu açmamasını tembihler ve Baba’dan olumlu söz alır. Ancak Tablo 2’de Baba ile Gelin sohbetinin sonunda Baba “Siz de babanızın intihar ettiğine inanıyorsunuz değil mi? diye sormaktan kendini alıkoymaz.

Ya da “(...) Yarından tezi yok, karını al, çık git!” Ana’nın Oğul’a söylediği bu ağır sözün oyun içinde hiçbir yaptırımı olmaz. Bir sonraki perdede Anne, Oğul ve Gelin’i bir arada otururken görürüz.

Oyunda birçok eylem girişimi olmasına karşın, yalnızca babanın oyunun sonunda evden ayrılma girişimi başarıya ulaşır. Baba gideceğim der ve gider. Gelin’in Baba’ya bir evcil hayvan alma isteği, ev işlerine başlama projesi ve Baba ile evi terk etme arzusu hep sözde kalır, eyleme dönüşmeyen söz edimleri olurlar. Oğul, Gelin ile beraber evlilik yıl dönümlerini kutlama planları da gerçekleştirilemeyen niyetlerden biridir. Gelin’in Anne’ye kötülük yapma, Oğul ile Annesinin arasını açma girişimi bile Gelin’in kısa sürede pişman olması ile yarım kalır.

Oyunda Tekrar Eden Unsurlar: “Bilmiyorum” Kalıbı

Esmâ Bayram’ın da belirttiği gibi oyun kahramanlarının “zorunlu biraradalıkları” ve bu duruma “eylemsizlikle” karşılık vermeleri kahramanların kurdukları cümlelere de yansır.²¹ Kahramanların birbirlerine yönelttikleri çeşitli sorulara oyun boyunca on dört kez “bilmiyorum” ve türevi, ne evet ne hayır anlamına gelen cevaplar vermiş olmaları önemlidir. Sorular, öncelikle muhatapı cevap vermeye koşullandırdığı için, doğal yönlendirici özellikleri nedeniyle edimsel bakımdan güçlü yapılardır. Ancak bir soruya verilen “bilmiyorum” yanıtı hem konuşmanın ilerlemesini engellemekte hem de soruların sahip olduğunu belirttiğimiz yönlendirici gücünü etkisiz kılmaktadır.

Oyundaki bu durumdan Oğul’un “Kim bilecek peki? (Bağırarak) Kim durduracak bu saçma gidişi?” diyerek şikâyetçi olduğunu görürüz. Oyunda günlük temel meselelerden önemli mevzulara kadar pek çok soruya “bilmiyorum” yanıtının verilmiş olması oyunun tamamında bulunan iletişimsizlik atmosferine katkı sağlar. Oyunun ilerleyebilmesi için bir vesile olan ‘niyet küresi’ sahnesinde dahi niyet küresinin Gelin’e şimdilik bir şey diyememesi önemlidir.

Bu durumu bir örnek üzerinde gösterdiğimizde, Baba duvardaki resminin tozlu olduğunu düşünerek indirip götürmek istemektedir:

²⁰ a.g.e., s. 32.

²¹ Bayram, Esmâ, “Vüs’at O.Bener’in ‘İhlamur Ağacı’nda Modern Sonrası Estetiğin İzleri” *Sahne*, (Mayıs-Haziran), 2008, s. 57.

"...*Ana*- Niye indirildi o? *Baba*- Hiç, götürüyorum. *Ana*- Anladım. Niye indirdin? (*Baba*'nın yanına gelir) *Baba*- Pisti, toz içindeydi. *Ana*- Daha bu gün tozu alındı. (Sert) As onu yerine! (*Baba* aldırılmaz, gene çıkmaya davranırken, *Ana* kolundan tutar) Sahi, tozlu gibi mi geldi? *Baba*- Evet. *Ana*- Peki gözünün önünde silersem, yerine asar mısın? *Baba*- Bilmem. *Ana*- Ne demek bilmem? *Baba*- Bilmem, hele sil bakalım da. (...) *Ana*- Bak bakalım olmuş mu? (...) *Baba*- Evet olmuş, inandım."²²

Baba bu cevabı vermesine rağmen, yine de resmi götürme eylemini sürdürecektir. Söz yoluyla ikna edilemeyen Baba, ancak elinden resim alarak durdurulur. Alıntının ilk cümlesine bakıldığında *Ana* resmin niye indirildiğini sorduğunda Baba "Hiç, götürüyorum" demektedir. Ancak ne verdiği cevap kendisine sorulan soruya uygun bir cevaptır ne de resmi indirmesinin sebebini açıklamaktadır. *Ana*'nın "Peki gözünün önünde silersem, yerine asar mısın?" teklifini ise iki kez "bilmem" yanıtıyla geçiştirir ve *Ana*'nın resmi silmesi üzerine "olmuş" demesine rağmen resmi alıp gitmek ister.

Emir Kipleri

Austin'e göre bir şey söylemek aynı zamanda bir şey yapmaktır. Edimsözler aracılığı ile iletişime geçtiğimiz kişilerden bir şey yapmasını da isteyebiliriz. Sema Aslan Demir *Türkçede İsteme Kipliği Semantik- Pragmatik Bir İnceleme* başlıklı çalışmasında Türkçede istemenin emir, istek, rica ve yalvarma semantik yapıları aracılığıyla oluşturulduğunu gösterir ve bu semantik yapıların birbirinden farklarını ortaya koyar. Vüs'at O. Bener'in *İhlamur Ağacı* adlı oyununa, kullanılan isteme yapıları açısından bakacak olursak, kahramanların birbirleriyle ağırlıklı olarak emir cümleleri kullanarak iletişime geçtiklerini görürüz. Oyundaki Oğul adlı kahraman Anne, Baba ya da Gelin'den bir şey isterken sıklıkla emir cümleleri kurar.

Oğul ile arzularını derhal gerçekleştirmesini istedikleri arasındaki ilişki "(...) buyurmanın üstünlüğüne dayanan güç ilişkisidir. Buyurucu ve eyleyici arasındaki karşılıklı olmayan (= eşit olmayan) güç ilişkisi emrin iletişim ortamına çıkmasına ve ifadenin emir olarak yorumlanmasına ortam hazırlar."²³ Oyunda Oğul'un, yaşlı, emekli ve aşırı duygusal Baba ile itaatkâr ve oğluna aşırı düşkün Anne üzerinde bir egemenlik kurduğu görülür.

Baba, Oğul'un emirlerine kısmen uyup, kısmen onun kendi üzerindeki etkisözlerini etkisiz kılsa da, Anne tamamen oğluna tabi olarak hareket etme yolunu seçer. Baba'nın kızının kaybından sonra iç dünyasına çekilmesi, üvey Oğul ile arasında olası bir iktidar savaşına gerek bırakmadan Oğul'un evin reisliğini kabul etmesine sebep olmuştur. Bu durum öz olmasalar da oldukça sağlıklı bir baba- oğul ilişkisi yaratır.

²² *İhlamur Ağacı İpin Ucu*, s. 49.

²³ Aslan Demir, Sema, *Türkçede İsteme Kipliği Semantik-Pragmatik Bir İnceleme*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2008, s. 32.

Var Olmayan Aile Bağları

Anne ilk kocasının ölmesi üzerine kendini oğluna adanmış, ayakta kalabilmek ve oğlunu okutmak arzusu ile ikinci bir evlilik yapmıştır. Ancak Anne, resmen Baba ile evli olmasına karşın onu kocası olarak görmemektedir. Kendisini halen ölen ilk kocasına bağlı hissetmektedir.

Oyun boyunca ölen babanın sözlerini şimdiki zamanda söylenmişçesine tekrarlar. Anne, üvey Baba için “o benimle evlendi” demektedir. Açıkça “o benim kocam değil” diyebilmektedir. Ancak Anne’nin bu sözünün ediminin yalnızca zihinsel bir yargıya işaret ettiğini söylemek gerekir. Gerçekte Anne “o benim kocam değil” dediği Baba ile on beş yıldır evli bulunmaktadır. Anne’nin, oğluna tekrar evlenme sebebi olarak verdiği “keyfimden” cevabı, Anne’nin bu evlilikteki gönülsüzlüğünü gösterir. Anne, Baba’yı kendi kocası olarak görmemekle birlikte oğlunun babası olarak görebilmektedir; çünkü oğlunun eşi için Baba’ya “gelinin” demektedir.

Anne Baba’yı eşi olarak kabul etmediği gibi, Oğul da Baba’yı babası olarak kabul etmez. Baba onun için “bu herif”, “bu adam”, “fukara”, “asalak, başımın belası ihtiyar”dır. Oğul da Anne’nin yaptığı gibi Babayla kendi arasında bir irsiyet bağı kurmaz. Baba onun için, Ana’nın kocası olacak ihtiyardır. Bu sebeple Oğul, Baba’nın eşine “gelinim” demesini istememektedir.

Resmi olarak akrabası olan kişilerle arasına sözel boyutta mesafe koyma isteği Gelin’de de görülür. Gelin de Anne’nin kendisine kızım demesine izin vermez. Dolayısıyla birbirleri ile yakın akraba olma fikrini kabul etmeyen aile üyelerinin birbirlerini tehditkâr, geniş zamanlı ve geleceğe yönelik cümleler ile bu girişimlerden men etmeleri söz konusudur.

Neticede ortaya çıkan tabloda aynı evde yaşayan aile fertlerinin aile olmayı kabul etmemeyi seçtiklerini görürüz. Anne Baba’yı, Gelin Anne’yi, Oğul Baba’yı kabul etmez. Ancak bu kabul etmeyişlerini yaptırım gücü olmayan etkisiz söz edimleri dışında ortaya koymadıkları görülür. Hiçbir kahraman bunca zaman boyunca şikâyet ettikleri aile kurumunun dışına çıkmak için bir girişimde bulunmamıştır.

Yazarın bilinçli bir tercih olarak isim vermek yerine aile içindeki konumlarının karşılığı olan adlarla eserinde yer verdiği kahramanların sahip oldukları ana, baba, oğul ve gelin sıfatlarının eylemsel karşılıklarının oldukça zayıf olduğu görülmektedir. Dolayısıyla “bireyler özgül özelliklerini yitirmişlerdir: Ne Oğul oğul gibi ne Gelin gelin gibi ne Baba baba gibi ne de Anne anne gibidir. Toplumsal rolleri de bireysel rolleri de sağlıklı değildir. Rollerinin gerektirdiklerini yapmayışları onların aile içi çatışmalarını çözüme ulaştıramaz; kimlik sorunu yaşarlar.”²⁴

²⁴ Okur Kaya, Didem, *Vüs’at O. Bener’in Sanatı ve “İhlamur Ağacı” Oyununun Yapısal Bir Yaklaşım ile İncelenmesi*, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2011, s. 59.

SONUÇ

Kıran, O.Ducrot'un "dilin 'yalnız bilgiler ileten basit bir araç olmadığını, sözlük ve sözdizimi içinde yer alan bir insan ilişkileri kodunu da kapsadığı" ²⁵ görüşünü aktarır. *İhlamur Ağacı* oyununda ise, kahramanların başarılı söz edimleri gerçekleştirip birbirlerini anlamalarını sağlayacak bir ortamın oluşmadığını görürüz. Birbirlerini anlayamamakta ısrarlı davranan kahramanlar iletişimin olmadığı bir ortamda herhangi bir hareket ve ilerlemenin olamayacağını gösterirler. Kahramanlar birlikte mutlu bir şekilde yaşayabilmelerini sağlayacak sağlıklı iletişim ortamını, başarısız söz edimleri ile her girişimde baltalamaktadırlar. Muhatabımızla konuşurken içtenlik koşulunu karşılamaz ve söylediklerimizi gerçekleştirmek, diğer bir ifadeyle sözlerimizi sözeyleme dönüştürmek için hiçbir çaba sarf etmez isek, ilişkilerimiz ve sözlerimiz adeta bir boşlukta kaybolacaktır.

Eğer kızı ölmeseydi o zaman mutlu olacağına kendini inandırmış bir baba, babanın içine gömüldüğü karanlık ruh halinden bunalmış ve onu artık dinlemek dahi istemeyen bir ana- oğul, babasının ölümünden sonra sürekli sığınacak bir liman arayışında olan ancak nereye giderse gitsin kendi iç sıkıntılarını yanında taşıyan bir gelin, kendini halen ölen kocasına bağlı hisseden ve ancak oğlu aracılığı ile var olan bir anne ile her türlü baba figürüne düşman otoriter bir oğulun aile olamama deneyimidir diyebiliriz *İhlamur Ağacı* için.

KAYNAKLAR

- Akşehirli, Soner, "Söz Edimleri Kuramı Açısından Kurgusal Anlatı Metinlerinde Söz Aktarımı", *Turkish Studies*, S: 6/2, 2011.
- Alpaslan, Evren, "Onat Kutlar'ın 'Çevirmen' Adlı Denemesinin Edimbilimsel Bakış Açısıyla İncelenmesi", *Türkbilig*, S:12, 2006.
- Altınörs, Atakan, *Anlam Doğrulama ve Edimsellik*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.
- Aslan Demir, Sema, *Türkçede İsteme Kipliği Semantik-Pragmatik Bir İnceleme*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2008.
- Austin, John L., *Söylemek ve Yapmak*, İstanbul: Metis Yayınları, 2009.
- Aysever, R. L., "Dil Felsefesi, Söz Edimleri Kuramı ve John R. Searle" *Söz Edimleri*, (Çev: R. L. Aysever), Ankara: Ayraç Yayınları, 2000.
- "Derrida ve Söz Edimleri Kuramı" *Cogito*, S: 47-48, 2006.
- Bayram, Esmâ, "Vüs'at O.Bener'in 'İhlamur Ağacı'nda Modern Sonrası Estetiğin İzleri" *Sahne*, (Mayıs-Haziran), 2008.
- Bener, Vüs'at O., *İhlamur Ağacı İpin Ucu*, İstanbul: Yky, 2004.

²⁵ Kıran, Ayşe ve Zeynel Kıran, *Dilbilime Giriş*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2006, s.222.

- "İhlamur Ağacı Üzerine Söyleşi" (söyleşiyi yapan: Cengiz Korucu), *Vüs'at O. Bener -Bir Tuhaf Yalvaç-*, İstanbul: Norgunk Yayınları, 2004.
- Çakır, Abdülhamit, *Söylem Analizi -Ne Demek İstiyorsun?-,* Konya: Palet Yayınları, 2014.
- Elyıldırım, Selma,"Söz Eylem Kuramı: Austin ve Searle" *Civilacademy*, S:13, 2007.
- Göktürk, Akşit, *Okuma Uğraşı*, İstanbul: Yky, 2010.
- Kıran, Ayşe ve Zeynel Kıran, *Dilbilime Giriş*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2006.
- Köker, Eser, *Kitapta Kurutulmuş Çiçekler ya da Sözlü Kültür Üzerine Düşünceler*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2005.
- Nutku, Özdemir, *Dram Sanatı*, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2001.
- Okur Kaya, Didem, *Vüs'at O. Bener'in Sanatı ve "İhlamur Ağacı" Oyununun Yapısalcı Bir Yaklaşımla İncelenmesi*, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2011.
- Ong, Walter, *Sözlü ve Yazılı Kültür -Sözün Teknolojileşmesi-*, İstanbul: Metis Yayınları, 2010.
- Özünü, Ünsal, *Edebiyatta Dil Kullanımları*, İstanbul: Multilingual Yayıncılık, 2001.
- Searle, John. R., *Söz Edimleri*, (Çev: R. L. Aysever), Ankara: Ayraç Yayınları, 2000.
- , *Zihin Dil Toplum*, (Çev: Alaattin Tural), İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006.
- , *Söylemek ve Anlatmaya Çalışmak*, (Çev: R. L. Aysever), Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2011.
- Şener, Sevda, "İhlamur Ağacı", *Vüs'at O. Bener -Bir Tuhaf Yalvaç-*, İstanbul: Norgunk Yayınları, 2004.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Dersleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları 2013.